

Розділ П.
ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ В СПОРТІ

Юрій ПЕТРИШИН
Львівський державний
інститут фізичної культури

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СПОРТИВНОЇ
ТЕРМІНОЛОГІЇ

Можливо, як ніяка інша галузь культури у нас спорт і фізична культура, в плані розвитку науково-педагогічної думки, були і залишаються зросійщеними. Розвиток понятійного апарату в останні десятиріччя відбувався без української мови. В зв'язку з цим, тепер коли відбувається хоч і важке, але, будемо сподіватися, правдиве відродження української мови, нам не можна стати осторонь проблеми відповідного перекладу вже виробленої світовою наукою термінології. Видається, що головним чином чотири проблеми, які слід подолати, стоять перед українізацією мови теорії та практики фізичної культури і спорту :

- 1/ зросійщення ;
- 2/ надмірна інтернаціоналізація ;
- 3/ неадекватний переклад ;
- 4/ надто радикальне прагнення відродити українську спортивну термінологію в Галичині до 1939 р./хоч, власне кажучи, ця проблема є найменш болючою/.

Зросійщення зробило свою справу, дало ті страшні наслідки, які ми власне зараз маємо. Ось один незаперечний факт. Як викладач теоретичної кафедри інституту фізкультури спостерігаю постійно таке явище, як студенти-українці, а особливо галичани, просять дозволу відповідати російською мовою, прикриваючи свою елементарну безграмотність /"радянська школа"!/ , відсутність підручників українською мовою. Звичайно, що відповідають вони не російською мовою, а суржиком, фактично не володіючи жодною мовою як слід. Але добре, що перший крок у плані написання підручників українською мовою вже зроблено. Завдяки зусиллям професора В.Келлера та УСА /пан Євген Приступа/ перший український підручник з основ спортивного тренування скоро вийде з друку. А це дасть нам моральне право вимагати відповідей українською

мовою принаймі з курсу теорії спорту.

Інтернаціоналізація – це вже проблема багатьох мов. Складається враження, що призупинивши наступ зросійщення з тилу, мусимо відбиватися від "з англіщення", кінцева мета якого такаж, щой першого процесу – спочатку збіднення мови, виведення її на наукову безперспективність, а далі і відмирання /"позитивний" приклад вже маємо – ірландська мова/. Зрозуміло, що активне вживання /треба і не треба/ часто прикриває відсутність наукової цінності робіт. Сучасна науково-методична російськомовна література пересичена цими словами, але вже зараз відчувається певний їм спротив. Я думаю, ми не повинні йти цим помилковим шляхом, а відразу, де це можливо, замінити слова іноземного походження питомими українськими. А вони в нас є. Принаймі були до 1933 року, коли почалася чергова, і треба сказати успішна, боротьба з правдивим українським словом /роботи А.Хвилі та Н.Кагановича/. Очевидно, що дата початку неприхованої агресії проти українського слова, невипадкова.

Проблема неадекватності /невідповідності / перекладу полягає в тім, що якийсь термін механічно, згідно з одним із доводів мисельник "руско-російських словарей" перекладається нібито українською мовою /а точніше калькою / і не вірно, або не точно відбиває значення поняття. Зрозуміло, що такий стан речей не тільки збіднює розуміння того чи іншого явища, але й вносить певну плутанину в те чи інше питання.

Четверта окреслена мною проблема, а саме надмірний радикалізм у впровадженні в спортивну термінологію понять та термінів, котрі були у вжитку в Галичині до 1939 р., хоча і є, безумовно, найменшим злом, однак при необережному з нею поводженні може викликати активний спротив певної частини фахівців, котрі не проти українзації спортивно-термінології в межах нормативної мови. Хоча й тут є ряд цікавих понять, за які, так би мовити, голосую двома руками.

Отже, шановні добродію, я окреслив ті проблеми, що стоять перед українською спортивно-фізкультурною термінологією, а відтак, дозвольте навести кілька прикладів, котрі б ілюстрували сказане вище. Як гриби після дощу ростуть мало не на всіх практичних кафедрах інфізу, на кафедрах фізвиховання, чи не успіх Львівських вузів, російсько-українські словнички з питань фі-

зичного виховання, спорту. В газетних публікаціях все більше термінів, що інколи викликають лише здивування, а не радість від скреслої криги.

- Долговременная адаптация - перекладають або як довготривала або як довгочасова /перше - тавтологія, друге - калька/, слід перекласти як тривала адаптація ;

- скрытое утомление и явное утомление - скрита і явна втома, а слід прихована та неприхована втома ;

- установка /в сенсі цільової спрямованості/ перекладають як установка, а потрібно як настанова ;

- включаться в соревнования перекладають як включатися в змагання, а слід підхоплювати змагання ;

- гонка перекладають як гонка, а слід розрізнити, коли це змагання наввипередки із однієї лінії старту - це перегони, а коли переслідування лідера чи гандикап - гонитва ;

- пред"являти вимоги - це калька, слід говорити ставити вимоги /але пред"являти посвідчення/ ;

- строить тело - перекладають як будувати тіло, а слід казати споруджувати тіло ;

- терять спортивную форму - не губити /щось вже dokonane/, а втрачати спортивну форму ;

- объем нагрузки - не об"єм навантаження, а обсяг, а той час як у фізиці - об"єм в см³ ;

- уступающий режим работы мышц - не уступаючий, а поступливий режим роботи м'язів .

Власне м'ясня, а не м"язи. Окрім того, до прискрибованих слів в українській мові, котрі мають відношення, чи радше, вживаються в спортивній термінології, слід віднести : виклад /лекція/, відміна /варіант/, першовзір /прототип/, прилюдний /публічний/, докорінний /кардинальний/, назрілий /актуальний/, найбільший /максимальний/, найменший /мінімальний/, вирізок /сектор/, осередок /центр/, відосередковий /відцентровий/, доосередковий /доцентровий/, уклад /система/, поперечник /діаметр/, розсів /дисперсія/, щило /фільтр/, тощо. Немає жодного сумніву, що

ці слова рано, чи пізно займуть належне місце в спортивній термінології.

До характерних прикладів невідповідного перекладу слід віднести переклад поняття **швидкість** як рухова якість як швидкість. Враховуючи те, що швидкість це здатність організму виконувати вправи з максимальною /значною/ швидкістю, або здатність до максимально швидкого реагування /тобто мова йде про певні морфо-функціональні властивості організму/, стає зрозумілим, що українським відповідником цього поняття буде **бистрість** /бистрота/ /згадаємо пластунське СКОБ/, бо це залежить від вольового рішення, прудкість або, скажімо, хуткість ; бо ж швидкість /скорость/ це прш за все фізичне поняття ;

- ловкість безумовно перекладається як **спритність** /і це, звичайно, вірно/, однак, враховуючи двокомпонентність цього поняття - по-перше як здатність до швидкого навчання складних рухів, а, по-друге, як здатність швидко реагувати на зміну оточуючої обстановки, доцільно було б, на мій погляд, ввести поряд із терміном **спритність**, у другому значенні, **меткість** - у першому ;

- освоєння руху - перекладають як **засвоєні рухи**, а слід таки казати **освоєні**, зате, скажімо, **правила засвоєні** ;

- **способність** в розумінні якісних характеристик - **скоростные, координационные** доцільно вживати **здібності**, але **способність к обучению /восприятию/** - **здачність** до навчання /сприйняття/ ;

- **скачок** - перекладають як **стрибок**, або, в кращому випадку як **скачок**, потрібно ж в розумінні легкоатлетичної вправи /як стрибки на одній нозі/ перекладати **скік /множина - скоки/** або, в розумінні більш загальному - **скачкообразний прирост**, як **стрибокподібний приріст** ;

- **утомлєние и усталость** перекладають як **втома**, хоча ці поняття нерівнозначні. **Утомление** - об'єктивний процес, пов'язаний з вичерпанням енергетичних ресурсів, гальмуванням синаптичної передачі імпульсу тощо, а **усталость** це суб'єктивне відчуття **утомлення**. Тому доцільно у значенні **утомлення** вживати **нормативне стомлення**, а в значенні

усталості - втому.

Щодо четвертої окресленої мною проблеми, то звичайно спортивна лексика досовецької Галичини являє собою неабияку цінність як для фахівців в галузі філології, так, без сумніву, і для фахівців з проблем фізичної культури та спорту. Значний інтерес викликає поняття змаг у значенні спорту/змагун - спортсмен /. Це пояснюється тим, що змаг /змагання/ є, якраз, системотворчим чинником спорту, а саме поняття спорт, з давньофранцузької, значить розвага, відволікання від роботи, що зовсім не відбиває сутності цього феномену. Більш відповідними суті видів спорту є, без сумніву, наколесництво, руханка, мет ратищем. Думаю, що приживеться точний переклад гаківка. Однак тут слід діяти переконанням, а не адмініструванням.

Ще одна заувага. У зв'язку з тим, що реабілітовано літеру Г, слід нагадати такі слова, що вживаються саме з цією літерою, і мають пряме чи опосередковане відношення до теми нашої бесіди; гандж, гатунок, гроно, гуля, дзига, зигзаг, гринджоли, грунт, гума, дзигар, дригати, резигнація.

Таким чином, в жодному разі не претендуючи на певну міру повноти викладу, хотів звернути увагу шановного товариства на ці проблеми, що на мою думку, стоять перед українською спортивною термінологією і без вирішення котрих не мислю собі подальший розвій справи українізації мови теорії і практики спорту і масової фізичної культури. Очевидно, що є назрілою, доконечна потреба співпраці фахівців в галузі спортивного тренування, фізичного виховання та філологів.

Омелян БУЧАЦЬКИЙ
Сідней, Австралія

УКРАЇНЬСКА СПОРТОВА ТЕРМІНОЛЬОГІЯ

Пічнемо від загально відомого твердження, що одною з найбільше замітних віх кожного народу є його рідна власна, відмінна від других народів чи націй - мова, якою той нарід, при кожній нагоді, в кожній ділянці життя говорить, пише, висловлює його думки.

Власне відокремленість мови є так страшенно важливо для